

WALDEMAR GOS

PAWEŁ PETRYKOWSKI

Uniwersytet Szczeciński

UŻYTECZNOŚĆ ZASOBÓW A WYCENA AKTYWÓW I ZOBOWIĄZAŃ

Wprowadzenie

Wobec rachunkowości, pojmowanej¹ jako zespół metod określających sposób pomiaru wartości oraz klasyfikacji materialnych oraz niematerialnych dóbr i zobowiązań jednostek prowadzących działalność gospodarczą, niezależnie od przyczyn powodujących konieczność systematycznej rejestracji oraz wyceny przedmiotów umów z innymi uczestnikami systemu ekonomicznego – artykułuje się wielorakie oczekiwania. Ich charakter zmieniał się odpowiednio do poziomu rozwoju systemu ekonomicznego.

Podstawowym i pierwotnym zadaniem rachunkowości jest kontrola majątkowej i finansowo-prawnej sytuacji jednostki. W związku z różnorodnością interakcji z innymi uczestnikami systemu ekonomicznego oraz różnorodnością umów, które z nimi zawiera, aby wykonywać działalność zgodnie z założonym celem, pojawia się konieczność opracowania metod, które dostarczą jednostce informacji na temat struktury i wartości posiadanego majątku oraz zaciągniętych zobowiązań i terminów ich zwrotu. W procesie rozwoju systemu ekonomicznego została wykształcona cała gama instrumentów inwestycyjnych i finansowych wspomagających prowadzenie działalności, których zadaniem jest ułatwienie dostępu do kapitału, zapewnienie płynności, zagospodarowanie płynnych składników majątku oraz zabezpieczenie przed możliwymi negatywnymi realnymi (fizycznymi) lub finansowymi zdarzeniami.

¹ Zestawienie propozycji definicji rachunkowości można znaleźć na przykład w: A. Szychta: *Teoria rachunkowości Richarda Mattessicha w świetle podstawowych kierunków rozwoju rachunkowości*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 1996, s. 20-22.

W aspekcie pomiaru wartości – w celu sprostania opisanej roli przez rachunkowość, stosuje się w niej metody wyceny, których zadaniem jest określanie wartości przedmiotów zawieranych umów. Wartość jest mierzona na podstawie zapisów umów, których treścią jest wymiana lub zamiana dóbr oraz wzajemnych praw. Skutki umów mogą mieć charakter natychmiastowy lub obejmować okres określony przez termin zapłaty za ich przedmiot. Umowy mogą wiązać finansowo i prawnie strony nawet przez kilkadziesiąt lat.

Charakterystyczną cechą wyceny w rachunkowości jest często przyjmowanie założenia, że wszystkie dobra i usługi są przez okres ich utrzymywania w przedsiębiorstwie wyceniane wprost według kwot wyspecyfikowanych w umowach, nawet jeśli ich okres ekonomicznego użytkowania jest bardzo długi. Jednak w stosunku do niektórych składników majątku, jak na przykład instrumentów finansowych, stosuje się bardziej wyrafinowane metody wyceny. W związku z tym można zauważyć, że w sytuacji nabycia składnika majątku finansowanego za pomocą instrumentów finansowych ma się do czynienia ze swego rodzaju asymetrią.

W stale modernizowanych międzynarodowych standardach rachunkowości coraz większe znaczenie w wycenie aktywów i zobowiązań zyskuje kategoria wartości godziwej. Warto zauważyć, że kategoria ta nie zmienia jednak zasadniczo podejścia do wyceny dóbr w porównaniu z wcześniejszym i wciąż stosowanym parametrem wyceny, jakim jest koszt historyczny. Wciąż bowiem nawiązuje do „zasady skutków natychmiastowych” umowy, przy czym w wypadku wartości godziwej, zamiast o umowach zaistniałych w przeszłości, odwołuje się do hipotetycznych umów możliwych do zawarcia w przyszłości. Kategoria wartości godziwej nie zlikwiduje zatem wspomnianej asymetrii przy wycenie zasobów i praw do nich.

Wskazaną asymetrię w wycenie ma szansę zlikwidować systematyczne wprowadzanie do rachunkowości kategorii użyteczności zasobów. W związku z tym, celem opracowania jest określenie użyteczności zasobów na tle obecnie stosowanych zasad wyceny aktywów i zobowiązań (zasobów i praw do zasobów).

1. Ogólne zasady pomiaru i wyceny aktywów oraz zobowiązań

Pomiar można określić, jako „czynności mające na celu wyznaczenie wartości poszukiwanej zmiennej. Pomiar obejmuje, między innymi, użycie narzędzi sprowadzających się zwykle do przetworzenia wielkości mierzonej w inną o odpowiedniej postaci i porównania jej z wielkością o znaczącej wartości (wzorcem), a także dokonanie obliczeń.”² Podstawowymi cechami pomiaru są:

- 1) powtarzalność, czyli zgodność pomiarów wykonanych tą samą metodą,

² *Multimedialna Encyklopedia Powszechna*, www.onet.pl.

2) odtwarzalność, czyli możliwość uzyskania podobnego wyniku inną metodą.

Wynik pomiaru można określić, jako „to co wynika z jakiejś działalności, pracy, z jakiegoś zjawiska, skutek, rezultat, następstwo”³.

Należy jednoznacznie stwierdzić, że pomiar jest sednem rachunkowości i bez ustalenia tego, co jest mierzone i jak jest mierzone, nie jest możliwe właściwe zrozumienie rachunkowości⁴. Mierzenie jest istotne, jeżeli nie można czegoś zmierzyć, nie można tym zarządzać⁵. Celem pomiaru / wyceny jest określenie wartości przedmiotu. Wynika z tego, że wycena z definicji musi mieć określony przedmiot. Wartość jest kategorią abstrakcyjną⁶, ponieważ oznacza cechę rzeczy, zjawiska, postępowania, a także zachodzące między nimi relacje⁷. Przykładowe definicje wartości zawiera tabela 1.

Pomiędzy wartością i wyceną zachodzą relacje wzajemności. Wycena jest sztuką liczenia, natomiast wartość jest subiektywnym odczuciem potencjalnego posiadacza przedmiotu, który może akceptować, bądź nie zgodzić się z ustaloną wyceną⁸. Można więc stwierdzić, że procesem określania wartości jest pomiar (wycena). Należy również zaznaczyć, że zarówno słowo „wycena”, jak i słowo „wartość” nie funkcjonują samodzielnie. Wyróżnia się przykładowo: wycenę wstępną (bieżącą), wycenę bilansową, wycenę przedsiębiorstwa, wycenę pojedynczych składników majątkowych. Podobnie słowo „wartość” musi być uzupełnione o określony przymiotnik, jako wartość rynkowa, księgową, ekonomiczną, bieżącą, podatkową, bilansową, odtworzeniową itp.

Wycena nie jest celem samym w sobie, lecz zależy od określonych warunków, a mianowicie⁹:

- celu wyceny,
- momentu wyceny,
- przedmiotu wyceny i jego rozmiarów (stopień indywidualizacji przedmiotu wyceny),
- przyjętych w polityce rachunkowości metod wyceny.

³ *Mały słownik języka polskiego*, Red. E. Sobol, Warszawa 2002, s. 1178.

⁴ Y. Ijiri: *The Foundation of Accounting Measurement Practice*, New York 1967, s. 8, za A. Kamela – Sowińska: *Wycena przedsiębiorstw i ich mienia w warunkach inflacji*, FRR w Polsce, Warszawa 1995, s. 84.

⁵ R. Kaplan, D. Norton: *Strategiczna karta wyników*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 38.

⁶ Z. Luty: *Przedmiot, mierniki i algorytmy wartości w rachunkowości*, w: *Problemy wyceny w rachunkowości*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Nr 911, Wrocław 2001, s. 138.

⁷ Z. Luty: *Problemy wyceny w jednostkach gospodarczych*, Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej SKwP, Nr 60, Warszawa 2001, s. 116.

⁸ Z. Luty: *Przedmiot, mierniki i algorytmy wartości ...* poz. cyt., s. 138.

⁹ M. Remlein: *Inwestycje kapitałowe w polityce rachunkowości grupy kapitałowej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008, s. 136.

Tabela 1

Definicje wartości według MSR

Parametr wartości	Charakterystyka
Wartość bilansowa	Jest wartością, w jakiej dany składnik aktywów jest ujmowany w bilansie, po odliczeniu umorzenia oraz łącznej kwoty odpisów z tytułu utraty wartości.
Wartość godziwa ¹⁰	Jest to kwota, za jaką na warunkach rynkowych składnik aktywów mógłby zostać wymieniony, a zobowiązanie zaspokojone, pomiędzy zainteresowanymi i dobrze poinformowanymi stronami transakcji.
Wartość godziwa pomniejszona o koszty sprzedaży	Jest kwotą możliwą do uzyskania ze sprzedaży składnika aktywów (lub zespołów ośrodków wypracowujących przepływy pieniężne) na warunkach rynkowych pomiędzy zainteresowanymi i dobrze poinformowanymi stronami transakcji, po potrąceniu kosztów zbycia.
Wartość końcowa	Jest kwotą netto, którą jednostka gospodarcza spodziewa się uzyskać na zakończenie okresu użytkowania składnika aktywów, po odliczeniu oczekiwanych kosztów zbycia.
Wartość odzyskiwalna	Odpowiada wartości godziwej pomniejszonej o koszty sprzedaży składnika aktywów lub jego wartości użytkowej, zależnie od tego, która z nich jest wyższa.
Wartość podatkowa składnika aktywów lub pasywów	Jest to kwota przyporządkowana składnikowi aktywów lub pasywów służąca celom podatkowym.
Wartość realizacji (rozliczenia)	Jest to zdyskontowana wartość bieżąca środków pieniężnych netto lub ekwiwalentów środków pieniężnych, które według przewidywań będą wymagalne do uregulowania zobowiązań w toku działalności gospodarczej.
Wartość rynkowa	Jest kwotą, jaką można uzyskać ze sprzedaży lub jaką należy zapłacić za nabycie danego instrumentu finansowego na aktywnym rynku.
Wartość użytkowa	Bieżąca, szacunkowa wartość przyszłych przepływów środków pieniężnych, których wystąpienia oczekuje się z tytułu dalszego użytkowania składnika aktywów oraz jego zbycia na zakończenie okresu użytkowania.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej*, SKwP, International Accounting Standards Board, Tom II, Warszawa 2007, s. 1020-1022.

Wycena w rachunkowości ma jednoznacznie określony cel. Jest nim ustalenie wartości składników aktywów i zobowiązań oraz ich zmian dla uzyskania informacji o poziomie kapitału własnego oraz informacji do oceny sytuacji majątkowo – finansowej przedsiębiorstwa i przebiegu działalności gospodarczej¹².

¹⁰ Zobacz szerzej: A. Kinderman: *Szacowanie wartości godziwej w celu wyceny składników aktywów i zobowiązań*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2009, nr 48/104, s. 81 i dalsze.

¹² B. Micherda: *Analityczna funkcja rachunkowości*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2001, s. 69.

Analizując *Założenia koncepcyjne MSR/MSSF* można stwierdzić, że umożliwiają one posługiwanie się w wycenie dwiema kategoriami, a mianowicie pojęciem kosztu i wartości. Wycena w wypadku kosztu oznacza zastosowanie do pomiaru wartości zasobu lub procesu kosztu historycznego albo kosztu bieżącego. Wycena w wypadku wartości wymaga natomiast posługiwania się w pomiarze metodą wartości realizacji albo metodą wartości bieżącej. Wymienione metody oraz parametry wyceny przedstawiają tabele 2 i 3, a zalety i wady poszczególnych metod wyceny ilustruje tabela 4. Warto podkreślić, że zgodnie z MSR, kategorie wyceny funkcjonują często równolegle, na przykład zapasy wycenia się po koszcie historycznym nie wyższym od wartości sprzedaży.

Tabela 2

Podstawowe metody wyceny

Metoda	Charakterystyka
Koszt historyczny (<i>historical cost</i>)	Oznacza wycenę aktywów w kwocie środków pieniężnych lub ich ekwiwalentów wydatkowanych w momencie nabycia lub wartości godziwej zasobów przekazanych w celu ich nabycia (pozyskania). Zobowiązania ujmuje się w kwocie świadczeń otrzymanych w zamian za podjęcie zobowiązania albo w kwocie środków pieniężnych lub ich ekwiwalentów przewidywanych do zapłacenia przy rozliczeniu zobowiązania w normalnym toku działalności gospodarczej.
Koszt bieżący (<i>current cost</i>)	Oznacza wycenę aktywów w kwocie środków pieniężnych lub ich ekwiwalentów, które należałoby zapłacić, jeżeli zostałyby nabyte takie same lub ekwiwalentne aktywa. Zobowiązania wycenia się w kwocie niezdyskontowanej, która byłaby w danej chwili zapłacona w celu uregulowania zobowiązania.
Wartość realizacji (<i>realizable value, settlement value</i>)	Oznacza wycenę aktywów w kwocie gotówki lub jej ekwiwalentów, którą uzyskałoby się z ich sprzedaży w normalnym trybie działalności gospodarczej. Zobowiązania wycenia się w wartościach rozliczeniowych, czyli niezdyskontowanych kwotach środków pieniężnych przewidywanych do zapłacenia przy spłacie zobowiązania w normalnym trybie działalności gospodarczej.
Wartość bieżąca (<i>present value</i>)	Oznacza wycenę aktywów w bieżącej zdyskontowanej wartości przyszłych wpływów pieniężnych netto, przewidywanych do uzyskania w normalnym trybie działalności gospodarczej. Zobowiązania wycenia się w bieżącej zdyskontowanej wartości wydatków pieniężnych netto, które – jak się oczekuje – będą wymagalne do uregulowania zobowiązania w normalnym trybie działalności gospodarczej.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie E. Walińska: *Międzynarodowe standardy rachunkowości. Ogólne zasady pomiaru i prezentacji bilansu i rachunku wyników*. Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005, s. 76 – 77.

Tabela 3

Metody i parametry wyceny według MSSF

Metoda wyceny	Stosowane parametry wyceny	Przykładowa definicja parametru wyceny
Wycena według kosztu		
Metoda kosztu historycznego	Cena nabycia	Jest kwotą zapłaconych środków pieniężnych lub ich ekwiwalentów, lub wartością godziwą innych dóbr przekazanych z tytułu nabycia składnika aktywów w momencie jego nabycia lub wytworzenia lub tam, gdzie ma to zastosowanie, jest wartością przypisaną do danego składnika aktywów w momencie początkowego ujęcia wynikającego z wymogów innych MSSF (<i>MSR 16 § 6, MSR 38 § 8, MSR 40 § 5</i>).
	Koszt wytworzenia	Są to wszystkie koszty zakupu, koszty przetworzenia oraz inne koszty poniesione w trakcie doprowadzania zapasów do ich aktualnego miejsca i stanu (<i>MSR 2 § 10</i>).
Metoda kosztu bieżącego	Wartość rynkowa	Jest kwotą, jaką można uzyskać ze sprzedaży lub jaką można zapłacić za nabycie danego składnika (<i>MSR 32 § 5</i>).
	Wartość godziwa	Jest to kwota, za jaką na warunkach rynkowych składnik aktywów mógłby zostać wymieniony a zobowiązania uregulowane, pomiędzy zainteresowanymi i dobrze poinformowanymi stronami transakcji (na przykład: <i>MSR 16 § 6, MSR 2 § 6, MSR 32 § 11, MSR 38 § 8, MSR 39 § 9, MSR 40 § 5</i>).
Wycena według wartości		
Metoda wartości realizacji	Cena sprzedaży netto (wartość netto możliwa do uzyskania)	Jest to różnica między szacowaną ceną sprzedaży dokonanej w toku zwykłej działalności gospodarczej, a szacowanymi kosztami wykończenia i kosztami niezbędnymi do doprowadzenia sprzedaży do skutku. Wartość netto możliwa do uzyskania to kwota, jaką jednostka zamierza zrealizować na sprzedaży zapasów dokonywanej w toku zwykłej działalności gospodarczej (<i>MSR 2 § 6 – 7</i>).
	Wartość końcowa	Jest szacunkową kwotą, którą jednostka gospodarcza otrzymałaby ze zbycia tego składnika aktywów, po odliczeniu oczekiwanych kosztów zbycia (<i>MSR 16 § 6, MSR 38 § 8</i>).
Metoda wartości bieżącej	Zdyskontowane przepływy pieniężne	Jest to aktualny szacunek zdyskontowanej wartości przyszłych przepływów środków pieniężnych netto (powstałych/ wymagalnych) w normalnym toku działalności gospodarczej (Założenia koncepcyjne <i>MSR § 100d</i>).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie MSR/MSSF.

Tabela 4

Zalety i wady metod wyceny

Metoda wyceny	Parametr i moment wyceny	Zalety	Wady
Metoda kosztu historycznego	Wartość z dnia nabycia, wytworzenia składnika majątkowego lub powstania zobowiązania	- wartość obiektywnie sprawdzalna - wartość ustalona zgodnie z zasadą ostrożności	- zmienność cen w czasie - trudność identyfikacji czynników wpływających na koszt
Metoda kosztu bieżącego	Wartość z dnia wyceny	- uwzględnia zmiany cen (szczególnie w warunkach inflacji) - obiektywna miara wyceny	- nie może być stosowana do wszystkich składników majątkowych, na przykład produktów sezonowych - zmiany kosztów bieżących nie zawsze odzwierciedlają zmiany cen sprzedaży
Metoda wartości realizacji	wartość sprzedaży netto z dnia sprzedaży	- prezentuje realną wartość majątku na dzień wyceny	- trudność oszacowania dodatkowych kosztów, korygujących cenę sprzedaży
Metoda wartości bieżącej	aktualna wartość przyszłych przepływów z dnia wyceny	- prezentuje obecną wartość przyszłego składnika	- obciążona ryzykiem związanym z upływem czasu

Źródło: M. Remlein: *Inwestycje kapitałowe w polityce rachunkowości grupy kapitałowej*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2008, s. 145.

W rachunkowości przedmiot wyceny może mieć różne przeznaczenie, w związku z czym nie można do wyceny wszystkich aktywów i zobowiązań zastosować jednego parametru wyceny, na przykład wartości rynkowej lub wartości ekonomicznej, co ilustruje tabela 5.

Tabela 5

Cechy wartości ekonomicznej i wartości rynkowej

Cecha	Wartość ekonomiczna	Wartość rynkowa
Orientacja czasowa	Przyszłość	Teraźniejszość
Podstawa pomiaru	Zdolność aktywów do dostarczania przepływów pieniężnych (wpływy ze sprzedaży, wpływy z likwidacji, wpływy z najmu, odsetki, dywidendy)	Cena, po jakiej dany składnik mógłby zostać sprzedany / nabyty na aktywnym rynku.
Zasadnicze trudności w wyznaczeniu wartości	Sposób ustalenia stopy dyskontowej, rozkład przyszłych przepływów pieniężnych	Zmienność (występuje w danym momencie), trudności z wyznaczeniem w sytuacji braku aktywnego rynku

Źródło: Opracowanie własne.

2. Użyteczność jako pojęcie ekonomiczne

Pojęcie użyteczności występuje w systemach filozoficznych, etycznych, socjologicznych i ekonomicznych, często w skrajnie różnych kontekstach. Z jednej strony, nadaje się użyteczności zdecydowanie negatywne znaczenie jako synonimowi interesowności, egoizmu i przeciwstawia się je pojęciu dobra wspólnego, empatii, altruizmu, czy poświęcenia. W innych kontekstach użyteczność stanowi wartość, wokół której powinny się koncentrować działania ludzi i społeczeństw, przynajmniej jako środek do osiągnięcia innych celów. Potocznie użyteczny znaczy tyle, co „przynoszący pożytek, przydatny, potrzebny do czegoś, mający praktyczne zastosowanie; pożyteczny”.¹³

„Użyteczność” występuje również w teoriach ekonomicznych jako wielkość wyjaśniająca procesy gospodarcze. Najpowszechniej znanym prawem ekonomicznym jest prawo malejącej krańcowej użyteczności bogactwa, sformułowane po raz pierwszy przez Bernoulliego.¹⁴ Prawo to mówi, że w miarę gromadzenia coraz większego majątku kolejne jego przyrosty dostarczają jego właścicielowi coraz mniejszej satysfakcji. W teorii odczucie satysfakcji z posiadanego majątku zostało sformalizowane w pojęciu użyteczności samego majątku. Prawo to stało się, między innymi, podstawą klasycznego wyjaśnienia niechęci (awersji) do ryzyka, przejawiającej się w preferowaniu pewnej nagrody lub *status quo*, zamiast udziału w zakładzie, którego wartość oczekiwana jest taka sama, jak pewny wynik.

Użyteczność doczekała się nawet swojej jednostki miary – „utyli”, których poziom miałyby odzwierciedlać zadowolenie z posiadania lub skonsumowania danego dobra.

Jak wynika z przytoczonych przykładów, użyteczność jest atrybutem dobra ekonomicznego i jest kojarzona z:

- satysfakcją podmiotu ekonomicznego, a więc odwołuje się do ocen subiektywnych,
- ryzykiem, a więc wskazuje, że posiadanie „użytecznego” dobra może wiązać się z niepewnymi rezultatami.

Obie wymienione własności uprzytomniają, że pomiar użyteczności może napotykać poważne trudności. To samo dobro ma zapewne różną wartość dla różnych podmiotów, a ponadto wartość ta może ulec zmianie (zmniejszeniu / zwiększeniu) na skutek nieprzewidywanych przyszłych zdarzeń. Z drugiej strony, te dwa podstawowe fakty leżą u podstaw działania systemu gospodarczego. Wymiana handlowa może bowiem występować jedynie wtedy, gdy oferowane

¹³ *Słownik języka polskiego*, red. M Szumczak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, t. 3, s. 644.

¹⁴ A. Damodaran: *Ryzyko strategiczne*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 38.

dobra są w rozmaity sposób wyceniane przez uczestników rynku, którzy wiążą z nimi odmienne oczekiwania o różnym stopniu intensywności.

3. Użyteczność dóbr pozostających w posiadaniu jednostki gospodarczej

Teorie ekonomiczne wypowiedające się na temat użyteczności najczęściej albo odwołują się do wyboru konsumenta, albo abstrahują od natury dóbr, którym jest ona przypisywana. Na przykład w prawie malejącej krańcowej użyteczności majątek jawi się jako jednorodne *continuum*, które może się dowolnie zmieniać, jeśli chodzi o wielkość przyrostów, jak i o jego bezwzględną wielkość.

W rzeczywistości gospodarczej, szczególnie związanej z procesami produkcyjnymi, ma się do czynienia z różnorodnością dóbr, których wartość zależy nie tylko od proporcji współwystępowania z innymi dobrami, ale od organizacji produkcji, pracy i zarządzania w jednostkach gospodarczych. Oprócz subiektywności i ryzyka, istnieje więc jeszcze jedna własność, którą należy wziąć pod uwagę podczas pomiaru użyteczności, a mianowicie dopasowanie do struktury produkcji, które powoduje, że dane dobro w większym lub mniejszym stopniu jest dla przedsiębiorstwa wartościowe.

Z punktu widzenia użyteczności ważne jest również miejsce danego dobra w procesach przepływu dóbr przez jednostkę gospodarczą. W utrwalonym schemacie, którym posługują się zarówno ekonomiści, jak i księgowi, dzieli się te procesy na inwestycyjne i operacyjne,¹⁶ a w ślad za tym następuje podział aktywów – na trwałe i obrotowe. Rozróżnienie to jest związane z rolą, jaką dane dobro pełni w przedsiębiorstwie. Aktywa trwałe są w przedsiębiorstwie utrzymywane w celu prowadzenia jego podstawowej działalności. Składniki aktywów obrotowych lub szerzej kapitału obrotowego netto, albo podlegają przetwarzaniu w celu wytworzenia produktów zbywalnych na rynku, albo pełnią funkcję rozliczeniową, jak zobowiązania czy należności krótkoterminowe.

Uznaje się, że obie te klasy dóbr – trwałe i obrotowe – są użyteczne. Ich użyteczność wynika jednak z różnych przesłanek. Dla aktywów trwałych jest nią ich eksploatacja, natomiast dla aktywów obrotowych – możliwość docelowego spieniężenia. Interesujące koncepcyjnie może być zawężenie pojęcia użyteczności do użyteczności finalnej, która decyduje o wartości dóbr, ale nie wynika z faktu, że mogą one zostać zbyte.¹⁷

¹⁶ Podział został „potwierdzony” po raz kolejny w: *Preliminary Views on Financial Statements Presentation – Discussion Paper, International Accounting Standards Board, April 2009*, s. 106-107.

¹⁷ P. Petrykowski: *Wymiennność i użyteczność a aspekt semiotyczny pomiaru wartości w rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2010, nr 58/114, s. 186.

Przy takim podejściu użyteczność finalną można przypisać jedynie aktywom trwałym. Ściślej, aktywa trwale są użyteczne „finalnie” dla kontrolującego je podmiotu gospodarczego. Dla tego samego podmiotu składniki zapasów, w tym wytwarzane produkty, nie mają użyteczności finalnej. Jeśli produkty te nie są już ostatecznie przetworzonymi dobrami konsumpcyjnymi, ani środkami produkcyjnymi, to nie posiadają one użyteczności finalnej również dla ich nabywców.

4. Użyteczność zasobów w rachunkowości

W poprzednich punktach podano cztery własności pojęcia użyteczności. Są nimi:

- 1) ryzyko,
- 2) dopasowanie do struktury procesu tworzenia wartości.
- 3) subiektywność,
- 4) powiązanie z procesami decyzyjnymi,

Dwie pierwsze z tych własności znajdują odzwierciedlenie w standardach rachunkowości. Przykładowo, Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 39 „Instrumenty finansowe – ujmowanie i wycena” określa sposób ujmowania i wyceny, między innymi, instrumentów finansowych zabezpieczających przed ryzykiem. Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 36 „Wycena składników majątku trwałego” wprowadził natomiast do rachunkowości pojęcie *impairment*, jako wielkości niedopasowania danego składnika do struktury majątkowej spółki oraz warunków rynkowych i związanej z tym procedury obniżania wartości składnika aktywów. W standardzie tym znajdujemy również bezpośrednie powiązania terminologiczne pomiędzy *impairment* a „wartością użytkową”. Procedura porównywania wartości użytkowej składnika aktywów trwałych z jego wartością godziwą, przeprowadzana po ustaleniu możliwości utraty wartości przez składnik oraz wprowadzenie generycznego pojęcia „wartości odzyskiwalnej” do określenia wyższej z tych dwóch wartości, nawiązuje do dwóch – wskazanych w poprzednim punkcie – przesłanek stanowiących o użyteczności dóbr, tj. eksploatacji i możliwości spieniężenia.

Rozróżnienie użyteczności w szerokim i wąskim sensie znajduje jeszcze wyraźniejsze odzwierciedlenie we wprowadzonej przez MSR-y kategorii aktywów przeznaczonych do sprzedaży. Dzięki temu terminowi wydzielone zostały składniki aktywów trwałych, które nie będą eksploatowane w działalności podstawowej, a mają zostać sprzedane, jak każdy inny produkt wytwarzany w przedsiębiorstwie.

Pojęcie użyteczności finalnej może otworzyć w rachunkowości możliwość systematycznie różnego sposobu wyceny dóbr w zależności od tego, czy ją posiadają, czy nie. Jedynym sposobem wyceny dóbr niebędących w posiadaniu ostatecznego nabywcy (ani przez niego niekonsumowanych) jest wartość równa

lub będąca pochodną wartości umowy kupna sprzedaży albo przeszłej, w której jednostka nabyła kontrolę nad dobrem, czyli według kosztu historycznego, albo potencjalnej, czyli według wartości rynkowej, wartości godziwej, ceny sprzedaży netto lub wartości końcowej)¹⁸. Dobra z użytecznością finalną, czyli składniki majątku trwałego nieprzeznaczone do zbycia, można określać mianem „zasobów”, jako źródła dodatnich operacyjnych przepływów pieniężnych netto.

Pojęcie zasobu jest znacznie szersze niż składnika aktywów trwałych, posiadającego użyteczność finalną. Zasobem jest też przykładowo poziom zapasów, ale nie pojedynczy ich składnik¹⁹, jak również nośnik wartości przedsiębiorstwa²⁰. Ogólnie zasobem jest to wszystko, co wpływa, że na możliwość prowadzenia przez przedsiębiorstwo działalności przynoszącej dodatni przepływ gotówki²¹. W wypadku przedsiębiorstwa produkcyjnego warunkiem koniecznym takiego przepływu jest sprzedaż produktów po cenach przewyższających koszty nabycia surowców i innych składników kosztu własnego.

Pozostałe dwie własności skojarzone z pojęciem użyteczności zasobów, czyli subiektywność wycen oraz powiązanie z procesem podejmowania decyzji, występują w pewnym stopniu w procedurach stosowanych w rachunkowości zarządczej. W związku z tym ewentualny postulat włączenia pomiaru użyteczności jako kategorii rachunkowości oznaczałoby zbliżenie obszarów rachunkowości finansowej i zarządczej.

Stosowanie subiektywnych miar w pomiarze wartości w rachunkowości jest nie do przyjęcia z punktu widzenia tradycyjnych metod wyceny. Rachunkowość bowiem od zawsze poszukiwała metod, które pozwalałyby weryfikować wartości publikowane w sprawozdaniach finansowych. Zaletą wyceny bazującej na koszcie historycznym była i wciąż jest obiektywność. Procedura weryfikacji polega na odniesieniu do dokumentów źródłowych umów oraz założeniu kontradyktoryjności interesów stron umów, która powodowała, że strony są skłonne powoływać się na historyczne zapisy umów, zamiast preparować ich treści (czytaj: fałszować) na potrzeby weryfikacji.

„Zarzut” subiektywności może się pojawić dla parametru wyceny wartości godziwej w wypadku braku aktywnego rynku wymiany wycenianych dóbr. Z tego powodu standardy rachunkowości definiują wielostopniową procedurę określania wartości godziwej, aby maksymalnie ograniczyć swobodę arbitralnej wyceny. W wypadku użyteczności, pojmowanej jako użyteczność finalna, metody wielostopniowej procedury nie da się zastosować. Pojęcie użyteczności

¹⁸ Por. tabela 3.

¹⁹ P. Nowacki: *Wartości firmy trzeba zarządzać*, „CFO Magazyn dla finansistów” nr 7, IDG, http://cfo.cxo.pl/artkuły/50357_2/Wartośćia.firmy.trzeba.zaradzac.html

²⁰ P. Szczepankowski: *Wycena i zarządzanie wartością przedsiębiorstwa*, Wydawnictwa Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 50 – 62.

²¹ Por. A. Karmańska, *Wartość ekonomiczna w systemie informacyjnym rachunkowości finansowej*, Difin, Warszawa 2008, s. 143.

finalnej jest ściśle związane z procesem podejmowania oraz okresowego weryfikowania decyzji podejmowanych na różnych szczeblach zarządzania przedsiębiorstwem. W związku z tym weryfikacja subiektywnych wartości, będących wynikiem pomiaru dóbr i zasobów, powinna się odwoływać do szczegółowych procesów planowania oraz rozliczania planów. Referencją dla takiej procedury może być sposób określania wartości użytkowej składników trwałych, grup składników trwałych działających wspólnie lub ośrodków generujących środki pieniężne z MSR 36.

Weryfikacja subiektywnych wartości sprawozdań finansowych, bazująca na podobnej procedurze, powinna obejmować analizę spójności logicznej ciągów planów, rozliczeń planów oraz ich uzasadnień autoryzowanych przez uprawnione jednostki organizacyjne przedsiębiorstwa. W ramach takiej weryfikacji również powinna być sprawdzana ciągłość planów.

Uwagi końcowe

Podsumowując przedstawione rozważania, warto sformułować następujące wnioski:

1. Jednym z wyzwań stawianych przed rachunkowością jest wycena aktywów i zobowiązań.
2. Zakładając, że rachunkowość sprawuje służebną rolę w stosunku do zarządzania, należy przy wycenie aktywów i zobowiązań uwzględniać teorie ekonomiczne.
3. Określając koncepcję wyceny w rachunkowości warto zwrócić uwagę na użyteczność zasobów, a szczególnie na użyteczność finalną oraz własności użyteczności, takie jak: ryzyko, dopasowanie do struktury tworzenia wartości, subiektywność, powiązanie z procesami decyzyjnymi.

Literatura

- Damodaran A.: *Ryzyko strategiczne*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.
- Ijiri Y.: *The Foundation of Accounting Measurement Practice*, New York 1967.
- Kamela – Sowińska A.: *Wycena przedsiębiorstw i ich mienia w warunkach inflacji*, FRR w Polsce, Warszawa 1995.
- Kaplan R., Norton D.: *Strategiczna karta wyników*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Karmańska A., *Wartość ekonomiczna w systemie informacyjnym rachunkowości finansowej*, Difin, Warszawa 2008.
- Kinderman A.: *Szacowanie wartości godziwej w celu wyceny składników aktywów i zobowiązań*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2009, nr 48/104.

- Luty Z.: *Przedmiot, mierniki i algorytmy wartości w rachunkowości*, w: *Problemy wyceny w rachunkowości*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Nr 911, Wrocław 2001.
- Luty Z.: *Problemy wyceny w jednostkach gospodarczych*, Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej SKwP, Nr 60, Warszawa 2001.
- Mały słownik języka polskiego*, Red. E. Sobol, Warszawa 2002.
- Micherda B.: *Analityczna funkcja rachunkowości*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2001.
- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej*, SKwP, International Accounting Standards Board, Tom II, Warszawa 2007.
- Multimedialna Encyklopedia Powszechna*, www.onet.pl.
- Nowacki P.: *Wartością firmy trzeba zarządzać*, „CFO Magazyn dla finansistów” nr 7, IDG. http://cfo.cxo.pl/artykuly/50357_2/Wartoscia.firmy.trzeba.zaradzac.html
- Petrykowski P.: *Wymiennosc i użyteczność a aspekt semiotyczny pomiaru wartości w rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2010, nr 58/114.
- Preliminary Views on Financial Statements Presentation – Discussion Paper*, International Accounting Standards Board, April 2009.
- Remlein M.: *Inwestycje kapitałowe w polityce rachunkowości grupy kapitałowej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008.
- Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
- Szczepankowski P.: *Wycena i zarządzanie wartością przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Szychta A.: *Teoria rachunkowości Richarda Mattessicha w świetle podstawowych kierunków rozwoju rachunkowości*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 1996.
- Walińska E.: *Międzynarodowe standardy rachunkowości. Ogólne zasady pomiaru i prezentacji bilansu i rachunku wyników*. Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005.

Dr hab. Waldemar Gos, prof. US
Uniwersytet Szczeciński
Instytut Rachunkowości
Ul. Mickiewicza 64, 71 – 101 Szczecin
wgoss@wniez.pl

mgr inż. Paweł Petrykowski, doktorant
Uniwersytet Szczeciński
Instytut Rachunkowości
Ul. Mickiewicza 64, 71 – 101 Szczecin
pawel.petrykowski@poczta.neostrada.pl

USEFULNESS OF RESOURCES VS. ASSETS AND LIABILITIES VALUATION

Summary

The goal of this paper is to outline the substantial aspects of resource usefulness starting from the current standards for valuating assets and liabilities, i.e. resources and rights to them. To achieve that the article presents:

- general rules for measurement the value of assets and liabilities,
- fundamental aspects of usefulness as an economic notion, with special interest put on final usefulness,
- possible consequences of including usefulness to valuate assets and liabilities, on an accounting system.

Translated by Paweł Petrykowski